УДК 343.1
DOI https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.1

Бабіков О. П.,
кандидат юридичних наук,
керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «DEFENSORES»;
професор кафедри кримінального права та процесу
Національного авіаційного університету

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ НС(Р)Д – ЕПОХА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історико-правових передумов інституалізації негласних слідчих (розшукових) дій Середніх віків. В даному науковому доробку автор приділив увагу аналізу прототипів сучасних негласних слідчих (розшукових) дій. Вивчено появу такого явища як «пелюстрація», що означає ознайомлення зі змістом кореспонденції без відома відправника та отримувача, що арешту, огляду та виїмки кореспонденції, а також появу спеціальних таємних служб – «чорних кабінетів», завданням яких було дослідження кореспонденції. Також згадано відомий трактат Якова Шпренгера «Молот вільом», котрий розкриває зміст та процедурні питання судових процесів, методику проведення слідчих дій та інших заходів, завдяки якому є можливість дослідити форми і методи, що застосовувалися протягом цієї епохи для доведення вини обвинувачених.

Крім того, були згадані і такі нормативі акти тих часів як Тулузський собор (1229), Нарбонський собор (1244), Веронський статут (1228) та «Швабське зерцало», якими зокрема передбачалося обов'язок кожної особи, незалежно від соціального статусу та родинних стосунків виявляти і вживати заходів до притягнення винних у єресі осіб.

Також було досліджено діяльність інквізиції, а саме розслідування і розгляд окремих справ, накопичування гласної та негласної інформації, її збереження та використання під час реалізації власних повноважень. Зокрема автором був досліджений і розвиток негласних форм одержання інформації часів Великого князівства Литовського, Реєстрового козацтва та Московського царства, та нормативні акти цих державних утворень тих часів, а саме «Руської правди», Статуту Великого князівства Литовського, Зерцала Саксонського та «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, котрий набув значного поширення в Україні. У зазначеній пам'ятці українського права вперше з'являються чіткі норми, що передбачають окремі аспекти діяльності, яка згодом набуде рис деяких НС(Р)Д. В даному кодексі знайшли своє відображення загальні засади конфіденційного співробітництва, заохочувальні норми, що є прототипом цілої низки норм кримінального та кримінального процесуального права, що стосуються викриття організованих груп та злочинних організацій, співпраці з державними органами щодо протидії такій протиправній організованій діяльності, а також низка норм, щодо заходів та засобів, які можуть використовуватися для встановлення істини у справі.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальний процесуальний кодекс, інституалізація, НС(Р)Д, історія.

Постановка проблеми. Визначення періодизації розвитку інституту негласних слідчих (розшукових) дій потребує глибокого дослідження для кращого розуміння механізмів діяльності слідчих органів сьогодення, а саме негласних форм отримання інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регламентації та дослідження правової природи НС(Р)Д присвятили свої наукові доробки О. М. Бандурка, О. В. Капліна, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, В. Л. Соколкін, Григоренко А. В., Гриненком С. О., Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Столітній А. В. та багато інших. Проте історичний розвиток негласних форм одержання і фіксації інформації епохи Середньовіччя залишаються малодослідженими.

Мета статті полягає з'ясуванні історичного розвитку та передумов інституалізації негласних слідчих (розшукових) дій доби Середньовіччя.

Виклад основного матеріалу. Прототипами сучасних НС(Р)Д були заходи що реалізовувалися державними органами насамперед у сфері захисту національних інтересів. При цьому, історичні пам'ятки містять відомості і про застосування таких форми одержання інформації у церковних процесах та кримінальних провадженнях про інші злочини.

Розвиток засобів зв'язку та передачі інформації призвело до залучення фахівців, що могли перехопити інформацію, розшифровувати напис, зробити копії носіїв інформації або їх підміну. З появою в країнах Європи централізованої системи поштового зв'язку набула поширення перлюстрація (від лат. perlustro «оглядаю») як засіб ознайомлення зі змістом кореспонденції без відома відправника та отримувача, що є аналогом такого НС(Р)Д як арешт, огляд, виїмка кореспонденції. У Франції, після проведення реформи у 1590 році було запроваджено регулярне розпечатування та дослідження змісту листів державними чиновниками, а у 1628 році кардиналом Ришельє у центральному поштамті Парижу організовано спеціальну таємну службу, що отримала назву «чорний кабінет». Її завданням було розпечатування, дослідження змісту кореспонденції та доповіді її змісту. Мережу «чорних кабінетів» протягом 18 сторіччя також було створено в Іспанії, Нідерландах, північній Італії та інших країнах Європи [1].

Відсутність на той час технічних можливостей прослуховування і фіксації розмов викликало появу «спостережників», до обов'язків яких входило підслуховування та запис важливих розмов або стеження за шпигунами. У канцелярії таємних та розшукових справ Російської Імперії така посада називалася «соглядатай» і офіційно з'явилася після 1741 року [2].

Значна частина норм Римського права запозичувалися у збірники норм світського законодавства, що стосувалося церковних питань і релігійних канонів, Статуту Володимира Святославовича про церковні суди, Статуту князя Ярослава Мудрого про церковні суди [3]. Аналогічні тенденції спостерігалися і в країнах західної Європи, в яких церковні суди розглядали доволі широке коло питань у сфері реалізації кримінально-правової політики. У свою чергу це призвело до появи у 1229 році Інквізиції, як органу розслідувань, до компетенції якої відносилось розслідування різноманітних злочинів, пов'язаних з єрессю.

На території сучасної України діяльність цього органу розповсюджувалася у Середньовіччі на землях колоній Венеціанської та Генуезької республік в Криму та північному Причорномор'ї, а також землях, що перебували під контролем Речі Посполитої [4]. Діяльність Святої інквізиція (лат. Inquisitio Yaereticae Pravitatis Sanctum Officium, Святий відділ розслідування єретичної гріховності») у контексті досліджуваних питань нам цікава дослідженням форм і методів одержання доказів під час «розшуку», «розслідування» єресі, які за своїм змістом були аналогічні розслідуванням кримінальних правопорушень світськими судами і переймалися останніми.

І в цьому сенсі, для розуміння передумов виникнення негласних форм одержання доказів та інших негласних заходів в інтересах кримінального судочинства, цікавий досвід інквізиційного процесу, відображено в «бестселері» середньовіччя – Malleus Maleficarum, трактаті, який дослівно перекладається як «Молот відьом».

Зазначений трактат, написаний латиною у 1486-1487 роках Генріхом Крамером у співавторстві з Якобом Шпренгером, виданий у вільному місті Шпайере і протягом подальших півтора сторіччя він витримав 28 видань (в Німеччині – 15, Франції – 11 та Італії – 2 [5]. Ця літературна пам'ятка цікава насамперед тим, що розкриває зміст та процедурні питання судових процесів, методику проведення слідчих дій та інших заходів. Незважаючи на відсутність офіційного визнання чи благословення зазначеного трактату Католицькою церквою, враховуючі, що автори книги Генріх Крамер був діючим домініканським інквізитором, а Якоб Шпренгер професором теології, інквізитором, деканом Кельнського університету [6], є підстави для висновку, що описані прийоми та процедури мали місце, завдяки чому існує можливість дослідити форми і методи, що застосовувалися протягом цієї епохи для доведення вини обвинувачених.

Розглянемо запропоновані авторами трактату певні слідчі процедури, для одержання доказів винуватості, що за своїм змістом містять ознаки сучасних НС(Р)Д.

До таких слід віднести пропозицію авторів зберігати відомості про особу, яка повідомила про злочин у таємниці від обвинуваченого, у тому числі шляхом видалення відомостей про його анкетні дані з письмових документів процесу (частина 3, Шосте питання). Також автори пропонують як спосіб одержання беззаперечного доказу – можливість не брати під варту особу, щодо якої є дані про вчинення злочину, а у разі її втечі, – вину вважати доведеною (Частина 3 Восьме питання). Поряд з власними думками авторів, трактат також містить посилання на правову позицію Папи Боніфація VII (C. Statuta, inhibemus, lib. VI) з цитатою «Ми забороняємо поіменне згадування обвинувачів та свідків, що виступають в процесі про єресь, щоб захистити їх від злих дій тих, проти кого ведеться дізнання…», та рекомендацію членам трибуналу під страхом відлучення тримати в тайні імена обвинувачів та свідків (Частина 3 Дев'яте питання). З цією метою на думку авторів можливо застосувати прийоми, коли стороні захисту надаються обвинувальні матеріали зі списками свідків у іншому порядку, ніж наведені пункти обвинувачення, чим позбавити обвинуваченого можливості встановити хто саме з свідків у чому його обвинуватив або взагалі надавати такі матеріали без наведення відомостей про свідків (Частина 3 Дванадцяте питання).

У зазначеному творі передбачено і негласні форми одержання і фіксації інформації. Так, у випадках, коли обвинувачена не визнає свою вину, пропонується підіслати їй в камеру шанованого чоловіка, якому вона довіряє і який проводить з нею бесіду про обставини, що можуть її викрити. В цей час особливі свідки підслуховують за дверима і запам'ятовують те, що сказано в камері (Частина 3 Шістнадцяте питання, пункт 3). Як прототип форми контролю за вчиненням злочину, автори пропонують використати прийом, коли обвинувачену переводять у цитадель, а через декілька днів каштелян, який контролює її перебування, робить вигляд, що від'їжджає у справах. В цей час до неї пускають довірених від інквізиції чоловіків та жінок, які їй близькі. Ці відвідувачі обіцяють домогтися її повного звільнення, якщо вона навчить їх тому чи іншому чаклунству. Згідно коментаря авторів, багато обвинувачених, які погодилися на це були викриті і примушені до визнання своєї вини (Частина 3 Шістнадцяте питання, пункт 3) [7].

Форми та методи ведення інквізиційних процесів певною мірою відображені і у нормах, прийнятих Тулузським собором (1229), Нарбонським собором (1244), Веронським статутом (1228), «Швабським зерцалом», якими зокрема передбачалося обов'язок кожної особи, незалежно від соціального статусу та родинних стосунків виявляти і вживати заходів до притягнення винних у єресі осіб. Направлення доносів, як негласних форм надання інформації, сприяння у затриманні єретиків під загрозою конфіскації усього майна та застосування кримінального покарання, аналогічного покаранню, що застосовувалося до єретика були головними факторами, завдяки яким особи залучалися до негласного співробітництва з інквізицією. Також передбачалося звільнення від обов'язку відповідати за порушення клятви, даної єретику, що спрощувало процес одержання доказів та сприяло можливості проведення різноманітних «оперативних комбінацій». З 1235 року застосовувалося правило, за яким особа, яка була єретиком і добровільно з'явилась до інквізитора, викрила інших єретиків та покаялася, – звільнялася від відповідальності.

Негласний збір інформації був початковою і найважливішою стадією інквізиційного процесу. Під час такої діяльності збиралися усі можливі дані про особу і її зв'язки, а після арешту, у разі невизнання нею вини, підсилали спеціальних агентів (сучасний аналог – агентурна розробка в місцях позбавлення волі, «підсадна качка»), завданням яких було одержати інформацію про обставини вчинення злочину, співучасників та схилити особу до визнання своєї вини. Таку розмову могли підслуховувати свідки з участю нотаріуса для письмової фіксації інформації.

Робота інквізиції полягала не лише у розслідуванні і розгляді окремих справ, а й накопичуванні гласної та негласної інформації, її збереження та використання під час реалізації власних повноважень. До речі, накопичення, обробка, аналіз

і порівняння інформації щодо певної особи чи подій, сучасним КПК ФРН розглядається як різновид таємних слідчих дій. Відомості з інформацією про засуджених та учасників кримінального провадження фіксувалися у спеціальних книгах, за рахунок яких формувалися певні «бази даних» середньовіччя. Така інформація могла бути використана як у інших кримінальних процесах, так і для спонукання особи до негласного співробітництва. Доступ сторонніх осіб до цих книг виключався і ознайомлення з їх змістом розглядалося як злочин. Відомий факт, коли в 1316 році було засуджено до страти особу, вина якої обтяжувалася тим, що майже за п'ятдесят років до цього, у 1268 році щодо неї розслідувався факт єресі, у якій вона тоді покаялася і була звільнена від відповідальності [8].

З наведених прикладів можливо виокремити ознаки таких форм та засад НС(Р)Д, що використовувалися церковними судами середньовіччя, як залучення і використання конфіденційного співробітництва, виконання спеціального завдання, спостереження за особою, аудіоконтроль особи, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину.

Виникнення, розбудова та становлення на південно-східних кордонах Великого князівства Литовського козацької держав також супроводжувалося встановленням в окремих актах норм негласного співробітництва та фіксації інформації, як засобу, що реалізовував державну політику у кримінально-правовій сфері та сфері національної безпеки. Норми кримінального процесуального права містилися у гетьманських універсалах та універсалах органів Української козацької держави (генеральної військової канцелярії, генерального військового суду, ордерах інструкціях гетьмана) текстах присяг гетьмана та реєстрових козаків [9].

Утворення Реєстрового козацтва, як засобу захисту південних кордонів Великого князівства Литовського обговорювалося ще у 1524 році державною радою. Великим князівством Литовським розглядалося питання прийняття козаків на державну службу для охорони кордонів, стримування решти козаків від самовільних військових походів та виконання поліцейських функцій [10].

У 1572 році Великим князем Литовським Сигизмундом II Августом (королем Польським), очільником Річі Посполитої видано універсал, що передбачав основні засади організації та діяльності реєстрових козаків (Війська Запорозького), визначав обсяг повноважень, взаємодію з Річчю Посполитою, її державними органами та іншими державами. На підставі зазначених актів козаки та старшина Війська Запорозького давали присягу на вірність королю. Серед положень присяги передбачався обов'язок негласного співробітництва Гетьмана, старшини війська, щодо виявлення серед козаків чи інших осіб намірів самостійно організувати військові походи, доповідати про такі факти королю і гетьманам [11, 12].

Після утворення в результаті війни 1648-1654 років національної козацької держави, правова система будувалася у першу чергу за рахунок звичаєвого права, активно застосовувалися норми Польсько-Литовських статутів. При цьому нова правова система зазнала суттєвого впливу права запорізьких козаків, сформованого у першу чергу за рахунок давньоруського права та «Руської правди», Статуту Великого князівства Литовського, Зерцала Саксонського та інших актів.

У зазначений період, після проголошення акту прийняття 18 (8) січня 1654 року Військом Запорозьким зверхності російського царя Олексія Михайловича, яким оформлено українсько-російський військово-політичний союз [13] на території сучасної України розповсюдили свою діяльність спеціальні таємні служби Російської держави (Посольський приказ, Таємний приказ, Преображенський приказ, Канцелярія таємних справ) до сфері відання яких відносилися питання верховного нагляду у сферах дипломатичних відносин, управлінні та судочинстві.

Серед правових джерел, що дійшли до нас у сфері організації діяльності підрозділів з «таємних справ» Московського царства є Соборноє уложеніє 1649 р. У першій главі Соборного уложенія встановлено обов'язок здійснення будь-яких пошукових заходів з метою встановлення осіб, що зробили єретичні висловлювання та їх покарання. У Главі 2 «О государьской чести, і как его государськоє здоровьє оберегать, а в нєй 22 статьі», встановлено обов'язок будь-якої особи повідомляти про «злі наміри» щодо царя та відповідальність за неповідомлення про таку інформацію царя, бояр, наближених людей, воєвод чи службовців.

Зазначений акт став основою діяльності таємних органів, що здійснювали спочатку розслідування у справах про злочини проти держави, а згодом, пов'язаних з карбуванням фальшивих грошей, шпигунством, розкраданням державної казни, хоча основною діяльності співробітників таємних служб було негласне збирання інформації про діяльність дипломатів, воєначальників та високопосадовців [14].

Слід відзначити, що негласною діяльністю по збиранню інформації на підставі відповідних доручень (листів) представники держави займалися і до цього. Так, у листі Путивльським воєводою Нікіфором Плєщєєвим, датованим квітнем 1638 р. зазначається, що на виконання доручення царя, що надійшло грамотою з Посольського приказу він видав «старцям» кошти на будівництво монастиря та одержав інформацію про події в Польщі, Литві, обставинах Черкаського погрому, конфлікт Речі Посполитої з січовиками, розташування військових підрозділів, фінансування реєстрових козаків та інші події. Зі змісту листа також вбачається, що воєвода докладно розпитав зазначених осіб, а «распросниє рєчі» відіслав у Посольській пріказ та надав доручення про збирання додаткової інформації [15].

Відомою історичною пам'яткою, що містить норми, які регламентували негласне одержання інформації у цей період є Устав ратних, гарматних та інших справ, що стосуються військової науки, складений у 1607 році (доповнений у 1621 році) на підставі іноземних військових книг та власного військового досвіду, в якому в окремому розділі було сформовано основні вимоги до роботи розвідників по одержанню та пошуку інформації [16].

Керівними документами для осіб, яким доручалося негласне збирання інформації були також і письмові розпорядження царя. Так, в 1700 р. стольнику Петру Андрійовичу Толстому рекомендувалося під час перебування при дворі турецького султана: (1) вивідувати та описувати стан народу, осіб, залучених до політичного життя, факти, що вказують на таємне приготування до війни; (3) налаштування суспільства в сусідніх країнах щодо участі у веденні військових дій чи налагодженні союзів; (5) про структуру та чисельність військ, місце перебування військової казни, розмір виплат військовим у залежності від чину, наявність ресурсів до збільшення війська, передумов ведення військових кампаній; (9) намірів

побудови фортеці біля Керчі; (10) застосування європейських тактик при навчанні кінноти та піхоти; (12) щодо навчанням бомбардирів пушкарів новій тактиці; (13) щодо обладнання кораблів гарматами [17].

В 1698 році прийнято розроблений Військовий статут Генералом Вейде [18, 19] в якому передбачалося вжиття заходів військовими для одержування інформації, що має значення для війська, у тому числі від офіцерів, які перебувають на службі або стажуванні у збройних силах інших держав. Вимоги до одержання розвідувальної інформації, у тому числі негласними методами знайшли своє відображення й в інших військових статутах: 1716, 1753 років, а в 1772 році утворено Генеральний штаб, на який покладено завдання накопичення відомостей про прикордонні території, складання карт, розвідки шляхів сполучення. У цю епоху (XVIII – на початку XIX) генеральні штаби утворювалися у більшості країн Європи з аналогічними функціями.

На джерелах давньоруського права та «Руської правди», Статуту Великого князівства Литовського, Зерцала Саксонського та інших актів розроблено кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. І хоча він не був затверджений, набув значного поширення в Україні.

У зазначеній пам'ятці українського права [20] вперше з'являються чіткі норми, що передбачають окремі аспекти діяльності, яка згодом набуде рис деяких НС(Р)Д.

Загальні засади конфіденційного співробітництва у справах про злочин проти держави та інші умисні злочини знайшли своє відображення у пункті 1 Артікулу 4 Глави 3, яким встановлено: «Буді кто увідєв подлінно о чієй протіву государя своєго ізмєнє ілі другом каком злом умишлєніі і намєрєніі, і боясь Господа Бога, являя же вєрность своєму государю, заврємєнно, в прєдобєрєжєніі, прєждє проізвєдєна в самоє того злонамєрєного дєла, где надлєжит донєсть, таковой мілості государєвой і награждєнія достоін».

Важливою обставиною є те, що вказаною нормою, на відміну від попередніх актів негласне надання інформації про злочини розглядається не як обов'язок, з встановленням відповідальності за невжиття таких заходів, а на засадах добровільності та заохочення за співробітництво.

Засади конфіденційного співробітництва наявні і в інших розділах цього кодексу: передбачено у разі неможливість затримання шпигуна – негласне повідомлення про його місцезнаходження компетентних органів (Глава 3, Артікул 4, пункт 4); обв'язок негласного надання інформації про фальшивомонетництво (Глава 3, Артікул 14, пункт 2).

У Главі 3, Артікулу 4, пункт 2 запроваджено заохочувальну норму: «Єжелі кто, сам в чіслє бунтовщіков ілі ізменніков був і раскаялся, о злом умишлєніі в надлєжащєм мєстє вєрно донєсьот, такового раскаяніє прощєнія достойно», що є прототипом цілої низки норм кримінального та кримінального процесуального права, що стосуються викриття організованих груп та злочинних організацій, співпраці з державними органами щодо протидії такій протиправній організованій діяльності. Положення зазначеного пункту допускають вчинення дій, що можуть вважатися аналогом виконання спеціального завдання та підставою для звільнення особи від відповідальності, у тому числі за участь в організації та діяльності таких угрупувань і вчинених у їх складі злочинів.

У Главі 25, що регламентує здійснення судочинства у кримінальних провадженнях передбачено низку норм, щодо заходів та засобів, які можуть використовуватися для встановлення істини у справі. В аспекті дослідження історико-правових умов інституалізації НС(Р)Д цікавим є запровадження вибіркового підходу до можливості застосування певних слідчих дій, що обмежують права і свободи у залежності від тяжкості злочину, обставин його вчинення та наявності достатніх підстав для прийняття рішення про їх застосування, спроби забезпечити певні засади справедливості з урахуванням балансу інтересів кримінального судочинства та прав людини.

В умовах сьогодення, допит під примусом ми розглядаємо не лише як недопустиму форму одержання доказів, а злочин, прямо передбачений КК України. У ті часи, застосування «мученій» (тортур, катування) розглядалася як легальна форма одержання доказів. Проте, зазначеним актом встановлено обмеження щодо її застосування. Зокрема, як одну з засад забезпечення справедливого розгляду справи, визначено (Глава 3, Артікул 2, пункти 1, 2, 3; Артікул 3, пункти 1-6), що є тяжким гріхом невиправдане застосування насильства до особи, а у разі безпідставного застосування насильства, з особистих мотивів, щодо особи, винуватість якої не було встановлено – передбачено кримінальну відповідальність для судді.

Для нас важливо, що вже в той час розробники законодавчого акту розуміли необхідність зважувати суспільний інтерес та права і інтереси людини. Реалізація цього заходу передбачала покладання на суддю обов'язку ретельно з'ясувати наявність достатніх підстав для проведення таких дій, визнано допустимим вжиття «допиту з мучінням» як виняток і лише за наявності достатніх підстав вважати таку особу причетною до вчинення злочину. Тобто застосовано принцип винятковості, встановлений щодо НС(Р)Д, проведення таких заходів виключно у випадках, коли є достатні підстави для обмеження прав і свобод людини за умови неможливості у інший спосіб одержати докази.

Зокрема увага суддів звертається на те, що до прийняття рішення про застосування «мучінь» та допиту особи необхідно з'ясувати низку обставин: 1) особи заявника та свідків, достовірність їх свідчень, первинні чи вторинні покази, чи могли вони дійсно бути свідками подій та чи не мають неприязних стосунків з підсудним (підслідним); 2) наявність доводів, якими підтверджуються посилання заявника, існування особистих чи корисливих мотивів у зазначених обставинах; 3) спосіб життя цієї особи, наявність надмірних витрат, підозрілої поведінки; 4) чи не мала місце обмова або наклеп на цю особу внаслідок катування; 5) спростування доносів чи наклепів іншими доказами. Окремо звернуто увагу на дослідження обставин вчинення злочину, а саме: місця, часу, особи, вік та співучасників, наявність очевидців на місці події, з урахуванням віку та здоров'я можливості у особи вчинити злочин, коло її зав'язків та наявність алібі (Артікул 3 пункти 2-6).

Крім того, можливість проведення допиту з застосуванням «мучінь» обмежено певними категоріями злочинів: умисне вбивство, вбивство отруєнням, крадіжки з проникненням, підпал, чаклунство та шпигунство (Артікул 4 пункт 2).

Запровадженні обмеження щодо допиту, поєднаного з «мученієм», якими визначено вичерпні умови, підстави та сфери його застосування демонструють підхід, аналогічний умовам, встановленим у Главі 21 КПК України 2012 року до застосу-

вання НС(Р)Д, що передбачають їх також як винятковий захід, проведення яких можливе лише за певних умов та у залежності від тяжкості злочину. Саме ці обмеження надають НС(Р)Д таку ознаку як винятковість, з чітким визначенням можливості її проведення лише у виключних випадках, за наявності достатніх підстав, коли одержати докази у інших спосіб не можливо, у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини (більшість з НС(Р)Д).

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити, що епоха середньовіччя стала важливим періодом у формуванні інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначено, що історико-правові аспекти цього процесу виявилися багатогранними та вплинули на розвиток правової системи. Відзначено роль тогочасних творів та нормативних актів, зокрема таких як «Молот відьом», «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року та інших, що розглядаються як певний етап інституалізації негласних заходів одержання інформації, що відображають загальні форми та методи таких заходів.

Названі джерела досліджено на предмет вивчення методологічних підходів до розробки та впровадження негласних заходів таких як аудіоконтроль, контроль за вчиненням злочинів, набули загальних рис заходи із захисту свідків, використання баз даних під час проведення пошукової діяльності, форм фіксації одержаної інформації.

Література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1
2. Учасники проектів Вікімедіа. Таємна канцелярія – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Таємна_канцелярія (дата звернення: 15.01.2024).
3. П.С. Берзін Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник Київ 2019 ВД «Дакар» С. 196-197.
4. Гуменюк І. Хрестом, словом і вогнем: перші інквізитори на українських землях. LIKБЕЗ. URL: https://likbez.org.ua/ua/krestom-slovom-i-ognem-pervye-inkvizitory-na-ukrainskih-zemlyah.html (дата звернення: 11.01.2024).
5. Учасники проектів Вікімедіа. Malleus Maleficarum – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Malleus_Maleficarum(дата звернення: 15.01.2024).
6. Contributors to Wikimedia projects. Jacob Sprenger – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Sprenger(date of access: 15.01.2024).
7. Sprenger J. Malleus Maleficarum (1486). translated by Montague Summers [1928]. URL: https://sacred-texts.com/pag/mm/index.htm(date of access: 15.01.2024).
8. Charles Lea H. A History of the Inquisition of the Middle Ages. Cambridge University Press, 2010.
9. Сиза Н. П. Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2002. 13 с.
10. В. Щербак Історія українського козацтва: нариси у 2 т.\ Редкол: Смолій (відп. Ред) та інші. – Київ.: Вид.дім „Києво-Могилянська академія", 2006р, Т.1. – 800 с.
11. Соловйов С.М. Історія Росії з давніх часів – Твори: В 18 кн. : «Голос». «Колокол-ресс», 1993-1998.;
12. Формування станових ознак українського козацтва. Реєстрові козаки на державній службі. Ізборник. URL: http://izbornyk.org.ua/coss1/shch03.htm (дата звернення: 15.01.2024).
13. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е – Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2005. – 672 с.: іл.
14. Історія спецслужб Росії. – М7, 2004. С. 27.
15. Акти, що відносяться до історії Південної та Західної Росії, зібрані та видані Археографічною комісією.: Т. 1. 1863-1892. 32 с.
16. Статут ратних, гарматних і других видів, таких, що стосуються до військової науки» відноситься на початок XVII століття (1607 р.)
17. Архів князя Куракіна А.Ф., 1890-1902. Т7 1. 6-9.
18. Про військове навчання та обов'язки військових чинів. Твір Адама Вейде. 1968. Рукопис БАН. Петр. Гал. № 3.
19. Військовий статут, складений і присвячений Петру Великому генералом Вейде 1698 року, С. 79.
20. Інститут держави і права ім В. М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с.

Babikov O. Historical and Legal Prerequisites for the Institutionalisation of Covert Investigative (Detective) Actions of the Middle Ages

Summary. The article is devoted to the study of historical and legal prerequisites for the institutionalisation of covert investigative (detective) actions in the Middle Ages. In this scientific work, the author focuses on the analysis of prototypes of modern covert investigative (detective) actions. The author examines the emergence of such a phenomenon as "pellucidation", which means familiarisation with the content of correspondence without the knowledge of the sender and recipient, the arrest, inspection and seizure of correspondence, as well as the emergence of special secret services – "black offices", whose task was to study correspondence. The author also mentions Jacob Sprenger's famous treatise "The Hammer of Liberty", which reveals the content and procedural issues of trials, the methodology of investigative actions and other measures, and which makes it possible to study the forms and methods used during this era to prove the guilt of the accused.

In addition, the author mentioned such regulations of that time as the Council of Toulouse (1229), the Council of Narbonne (1244), the Statute of Verona (1228) and the Swabian Mirror, which, in particular, stipulated the obligation of every person, regardless of social status and family relations, to identify and take measures to bring to justice those guilty of heresy.

The author also examines the activities of the Inquisition, namely, the investigation and consideration of individual cases, the accumulation of public and private information, its storage and use in the exercise of its powers. In particular, the author also studied the development of covert forms of obtaining information in the times of the Grand Duchy of Lithuania, the Registered Cossacks and the Moscow Kingdom, and the regulations of these state entities of those times, namely, Ruska Pravda, the Charter of the Grand Duchy of Lithuania, the Zerzal of Saxony and the Laws by which the Little Russian People are Judged in 1743, which became widespread in Ukraine. This monument of Ukrainian law for the first time contains clear rules providing for certain aspects of activities that would later acquire the features of certain covert investigative (detective) actions. This code reflects the general principles of confidential cooperation, incentive rules, which are the prototype of a number of criminal and criminal procedure law provisions relating to the exposure of organised groups and criminal organisations, cooperation with state authorities to counter such illegal organised activities, as well as a number of rules on measures and means that can be used to establish the truth in a case.

Key words: covert investigative (detective) actions, criminal procedural code, institutionalisation, covert methods of obtaining information, history.